

ESRAR DEDE'NİN “LÜGAT-İ TALYAN” TERCÜMESİ

Doç. Dr. Osman HORATA*

Özet: *Esrar Dede, Divanı ve Tezkiresiyle tanınan 18. yüzyıl Divan şairlerinden biridir. Bu makale, onun uzun yıllar bulunamayan Lügat-i Talyan tercümesinin tanıtımını içermektedir. Makalenin sonunda eserin tıpkı-basımı verilmiştir. Eser, önsöz, giriş ve dört bölümden meydana gelmektedir. Fakat eser tamamlanamamıştır. Esrar Dede'nin İtalyan, Lâtin ve Rum dillerini bildiğini göstermesi açısından önemli olan bu eserin, bugün için sadece tarihî bir değeri vardır.*

Anahtar sözcükler: *Divan Edebiyatı, Esrar Dede, İtalyanca Sözlük, Lâtinçe, Rumca.*

Abstract: *Esrar Dede, a Divan poet of eighteenth century is well known with his Divan and Tezkire. This article consists of introducing of Lügat-i Talyan's (Italian Dictionary) translation that couldn't be found for years. At the end of the article facsimile of the work has been given. The work has got four parts together with preface and introduction. But it hasn't been completed. It is important that it shows that Esrar knows Italian, Latin and Rum languages and it has only a historical value for today.*

Keywords: *Classical Literature, Esrar Dede, Italian Dictionary, Latin Language, Rum Language.*

1. Giriş

Mevlevîliğe intisabından ölümüne kadar geçen üç yıl gibi kısacık bir süreye *Divan, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye, Fütüvvet-nâme, Mübarek-nâme* ve *Lügat-i Talyan* gibi birçok eser sığdırmayı başaran Esrar Dede; Arapça ve Farsçanın yanında İtalyan, Lâtin ve Rum dillerine vakıf olmasıyla da dikkati çeken 18. yüzyıl Divan şairlerinden biridir (bk. Horata 1998a: 169-184, Horata 1998b, Aksoy 1995: 432-434). Makalemizde, onun varlığı bilinmekle birlikte uzun yıllar bulunamayan *Lügat-i Talyan* tercümesi tanıtılmaya çalışılacaktır.

İlk olarak Ali Emîrî tarafından bulunan *Lügat-i Talyan*, Hasan Sait tarafından *Sabah* gazetesinin edebî ilavesi *Peyâm-ı Edebî'de* tanıtılmıştır. Sait, Ali Emîrî kitapları arasında gördüğü bu eserin, bizzat Esrar'ın kendi hattıyla yazılmış olarak Şeyh Gâlib tarafından düzenlenen bir mecmuanın içinde olduğunu belirtmiş ve sözlüğün dîbace (önsöz) kısmını yayımlamıştır (Sait 1336: 3). Daha sonra İhsan Mahvî, basılmamış *Mevlevî Şairler* adlı eserinde lügati gördüğünü söyleyerek, H.

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Sait gibi dîbace kısmını vermiştir¹. Her iki yazarın, lügatin Ali Emîrî kitapları arasında olduğunu söylemelerine karşılık herhangi bir kütüphâne numarası vermeme-leri, bu eser üzerindeki sır perdesinin aralanmasına engel olmuştur. Şair hakkında en geniş bilgiyi veren ilk araştırmacılardan biri olan S. Nüzhet Ergun, lügati görmediğini söyleyerek, İhsan Mahvî ve H. Sait'in verdiği bilgileri aktarmakla yetinmiştir (Ergun 1945 :1346). Şairle ilgili daha sonra yapılmış olan lisans ve lisans-üstü tezlerle ansiklopedi maddelerinde de lügatin bulunamadığı belirtilmiş ve kaynaklardaki bilgiler tekrar edilmiştir (Baykara 1939-40: 51-52 , Genç 1986, Aras 1986, Aksoy 1995: 434).

Esrar Dede'nin araştırmalarımız sırasında rastladığımız bu lügati, Şeyh Gâlip tarafından tertip edilen Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Manzum 766 numarada kayıtlı *Mecmua-i Es'âr*'ın içindedir (53b-58b). Asıl konumuza geçmeden önce, Esrar'ın Lâtin, İtalyan ve Rum dillerine yönelmesindeki sebepler üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Esrar Dede'nin, gençliğinde iyi bir eğitim görerek "hâcegân"² sınıfı arasına girdiği söylenmekle birlikte, eldeki bilgiler onun Mevlevîlikten önceki hayatını tam olarak aydınlatmaya yeterli değildir. Şair, hayatının bu döneminden Divanı'nda büyük bir pişmanlıkla söz eder ve içinde bulunduğu topluluğu dünyaya önem veren, külah ve hırkalarıyla irfan davası güttüğü hâlde aslında imanı olmayan "har-meşreb" insanlar olarak niteler. Esrar, bu sözleriyle medrese ehlini mi, dünyevî zevkler peşinde koşan insanları mı yoksa herhangi bir tarikat veya din mensuplarını mı kastetmektedir? Şairin, gerek Divanı'ndaki Hristiyanlıkla ilgili göndermelerin fazlalığı, gerekse Lâtin, İtalyan ve Rum dillerine vakıf olması, onun mühtedîlerden (sonradan Müslüman olan) olabileceğini akla getirmiştir. Bu konuda bazı görüşler ileri sürülebilirse de kesin bir hükme varmak güçtür³. Fakat Esrar Dede gibi yakın zamanlarda yaşamış ve devrinde Şeyh Gâlib gibi bir şahsiyetin yakın arkadaşı olmuş bir şairin, Mevlevîlikten önce herhangi bir dine veya tarikate mensubiyeti söz konusu olsaydı herhâlde meçhul kalmazdı.

Şair, lügatin önsözünde Lâtin ve İtalyan dillerini eğitimi sırasında biraz öğrenme fırsatı bulunduğunu söyler. İhsan Mahvî ise, onun genç yaşta iyi bir eğitim gördüğünü, Arapça ve Farsçanın yanında Rum, Lâtin ve İtalyan dillerini de "mükemmelen" öğrendiğini ileri sürer (Ergun 1945: 1346). Mahvî'nin eserinin daha

¹ İhsan Mahvî'nin basılmamış olan bu eserinin varlığı, S.N.Ergun'un *Türk Şairleri*'ndeki "Esrar Dede" maddesinde yaptığı alıntılardan öğrenilmektedir. Mahvî (1891-1936), son asır Mevlevî şairlerinden olup Vefa İdadisi'ni bitirmiş, daha sonra memurluk ve öğretmenlik gibi görevlerde bulunmuştur. Ayrıca Şeyh Celâleddin Dede ve Esad Dede'lerden mesnevi okuyarak "mesnevî-hânlık" icazeti almıştır. Bk. *TDEA* 1984,:347.

² "Hâcegân" kelimesi, müderrisler ve hocalar anlamına gelmesinin yanında, devlet dairelerinde yazı işlerinin başında ve bazı önemli memuriyetlerde bulunanlar hakkında da kullanılmaktadır. Burada ise, ilk anlamının kastedildiği anlaşılmaktadır(Bk. Pakalın 1946 : 693-694).

³ Esrar'ın kendisinin, Süleymaniye Küt. Hâlet Ef. Mülh.139'da kayıtlı Sultan Veled Divanı'nın "zahriyye"sine yazdığı temellük kaydına göre; babasının ismi Ahmed, dedesinin de Hasan İbn-i Osman'dır. Bu notlar, onun mühtedîliği ile ilgili görüşleri boşlukta bırakmaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı bu konuda, "Anlaşıyor ki Esrar Dede, Tevrat ve İncil'le epeyce meşgul olmuş ve okudukça bazı yerlerini Mevlâna'ya işaret saymış, o da belki Mevlana gibi Rumca bellemiş, belki de Rumca bilmesine Galata'da oturuğu sebep olmuştur. Burada şunu da söyleyelim Esrar Hristiyan dönmesi değildir" der(Gölpınarlı 1983: 288).

çok sözlü rivayetlere dayanması sebebiyle, verdiği bilgilerin ihtiyatla karşılanması gerekmektedir. Görüldüğü gibi, gerek şairin kendisi, gerekse Mahvî mühtedilikle ilgili bir şey söylememektedir. Esrar'ın bizzat kendisinin, bu dilleri eğitimi sırasında öğrenme fırsatı bulduğunu söylemesi; onun Osmanlı devleti içindeki yabancı okullarda okumuş olabileceğini akla getirmektedir. Bilindiği gibi, Osmanlı topraklarında İtalyan okulları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren açılmaya başlanmıştır. Fakat, Beyoğlu'ndaki *Saint-Louis Dil Oğlanları Koleji*'nin tarihi, 1629 yılına kadar uzanmaktadır. Daha çok, elçiliklerde tercüman olarak çalışmak isteyen öğrencilerin devam ettiği bu okulda, Türkçenin yanında Lâtinçe, Fransızca, İtalyanca, Rumca ve Ermenice gibi diller de öğretilmekteydi. Ayrıca halk için de kurslar düzenlendiği konuyla ilgili kitaplarda belirtilmektedir (Bu konuda bk. Haydaroğlu 1990). Esrar'ın bu okula devam ettiğine dair elimizde hiç bir bilgi yoktur. Esrar'ın bu okulun bulunduğu ve levantenlerin yoğun olarak yaşadığı Galata'da yetişmesi sebebiyle, bu dilleri öğrendiğini, belki de özel hocalardan yabancı dil dersleri almış olabileceğini kabul etmek, şimdilik en doğru yol olarak gözükmektedir. Onun ailesi içinde de bu dilleri bilenlerin olabileceği gözden uzak tutulmaması gereken bir husustur.

Lügat-i Talyan'ın Türk sözlük geleneği içindeki yerine gelince... Bilindiği gibi, Türkçe sözlüklerin ilk örneği, Kaşgarlı Mahmud'un 1077 yılında telif ettiği *Divanü Lügati't-Türk*'tür. Bu eserden sonra Anadolu, Çağatay ve Memlük sahalarında, genellikle Arapça ve Farsça'dan Türkçeye olmak üzere birçok sözlük kaleme alınmıştır. Bunların yanında Avrupa'da Lâtin harfleriyle yazılmış, Türkçeyi de içinde bulunduran çok dilli sözlüklere rastlanmaktadır (Gökçe 1998, *Kebikeç* 1998). Dilimizdeki Lâtinçe sözlüklerin ilk örneği ise, 14. asırda Kıpçak sahasında yazılan *Codex Cumanicus*'tur. Bu eserin İtalyan bölümü olarak bilinen Lâtin harfli ilk kısmı, Lâtinçe-Farsça ve Kuman Türkçesi bir sözlüktür (*Büyük Türk Klâsikleri* 1985: 65). Esrar Dede'nin *Lügat-i Talyan*'ı ise, şu anki bilgilerimize göre Osmanlı sahasında yazılan İtalyanca-Türkçe sözlüklerin en eski örneğidir. 19. asırdan sonra ise diğer dillerde olduğu gibi Lâtinçe, İtalyanca ve Rumca sözlüklerin sayısı epeyce artmıştır⁴. Bunların çoğu da azınlıklar tarafından kaleme alınmıştır.

2. Lügat-i Talyan

Lügat-i Talyan, Şeyh Gâlib tarafından tertip edilen *Mecmua-i Eş'âr*'ın içinde yer alan (53b-58b) altı varaklık küçük bir sözlüktür. Yarım kalan bu eser bizzat şairin kendi talik hattı ile yazılmıştır. Lügatte eserin ismiyle ilgili bir başlık yoktur. Fakat metin içinde, tercüme edilen eserden *Lügat-i Talyan* olarak bahsedilmektedir. Biz de bu sebeple esere *Lügat-i Talyan* demeyi uygun gördük. Sözlük, dîbace, mukaddime ve dört bölümden meydana gelmektedir. Dîbace niteliğindeki kısımda, eserin yazılış amacı ve takip edilen yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Bunu takip eden mukaddime başlıklı bölümde, Lâtin ve İtalyan dillerinin alfabeleri, harflerin yazımı ve telaffuzu ile bazı gramer kuralları üzerinde durulmuştur. Bundan sonra birinci bölümde, İtalyanca ve Lâtinçe sayıların tercümesi; ikinci bölümde İtalyanca, Lâtinçe

⁴ Bu sözlükler şunlardır: Khloros 1899, Murad 1901, Murad 1903, Panayotides 1897-98, Selanikli 1868, Sostaki ve Fotyadi 1860, Temistokli 1311, Yusuf 1888, Elefteryadis 1898, Ktenas 1896. Cumhuriyetten sonra da bu dillerle ilgili sözlükler yayımlanmaya devam eder: Tanış 1986, Teksoy 1988.

ve Türkçe sayıların tablosu; üçüncü bölümde ay ve gün adlarının tercümesi; dördüncü bölümde lügat kısmının **a** ve **b** harflerinin Türkçeye tercümesi verilmiştir. Önsözde, eserin zeylinde ağaç, silah, gemi ve yıldız çeşitleri ile bazı birleşik isimler, alışverişle ilgili sözler ve edatlar üzerinde durulacağı söylenmekle birlikte, Esrar'ın ömrü sözlüğü tamamlamaya yetmemiştir. Sözlüğün içeriği, eserin aslının aynı zamanda bir konuşma kılavuzu niteliği de taşıdığını göstermektedir.

Esrar Dede, dîbacede eğitimi sırasında Lâtin ve İtalyan dillerini biraz öğrenme fırsatı bulduğunu; bir gün sohbet esnasında İtalyanca-Rumca bir lügatten bahsedilirken, derviş arkadaşlarından birinin bu sözlüğü Türkçeye tercüme etmesinin yararlı olacağını söylemesi ve Şeyh Gâlib'in de müsaade etmesi üzerine sözlüğü çevirmeye başladığını, yer yer de kelimelerin Rumca karşılıklarını verdiğini söyler. Şairin biyografisi ve eseri hakkında önemli bilgiler içeren bu kısmın metni şöyledir:

“Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm. El-hamdüli'llâhi vahdehu ve alâ-salavâtihi Nebiyyinâ ve alâ-âlihi ve-sahbihi. Ammâ ba'dü bu fakîr-i nâ-çâr a'nî dervîş-i Mevlevî Mehmed Esrâr mukaddemâ ülüm u funûn-ı şettâ tahsîline sa'y ü gûşîmiz avânında bi'l-ittifâk Lügat-i Lâtiniyye ve Talyâniyye'ye bir mikdâr vukûfumuz sebkât etmişdi. Bu def'a ihvân-ı tarîkimizden bir zât-ı azîzü'l-vücûd ile lügat-i merkûmun sohbeti olup vâkîâ lisân-ı Lâtin ve Talyan bilmenin min-vechin nef'den hâlî olmadığına binâen bir Talyan Lügatini ibâre-i Türkiyye üzre terceme eylesen deyü bu fakîre ikdâm buyurmalarıyla hâlâ tarîka-i aliyyede mürşid ü rehberim olan şeyhim efendim cenâb-ı ma'rifet-me'âb ve himmet-nisâb eşşeyh Gâlibü'l-Mevlevî müste'îna'llâhü bi-feyzi enfâsühi'l-kavî hazretlerinden bu emrin mübâşeretine istifzân eyledigimde müsâ'ade-i himmet-müşâhedeleri nümâyân olmagla mu'tasîmen bi-kıbeli'l-ittikâ Talyan lügatini Rum lisaniyle mütercem bir vasatü't-tertib lügat kitabını Türkçeye terceme ve mahal mahal Lâtincelerini dahi ifade ederek tahrîrine mübâşeret ü mübâderet olundu.

Ve bu kitâbın tertîbi evvelâ bir mukaddimeye muhtâc olup lisân-ı Talyân ve Lâtin'in tahrîr ü tekellümde hurûf-ı hecâsının edâ vü icrâsı ne veh ile oldugunu ve ba'zı harfinin harf-i âhir-i mukârinleri mahrec-i dîgerde edâ olundugunu ve buna dâ'ir ba'zı kavâ'idini tahrîr eyledik. Ba'dehu asıl terceme olunan kitâbın kâidesince bir bâbda a'dâdın birden on bine degin tercemesini ve bâb-ı sânde Talyan ve Lâtin'in sûret-i erkâmını terceme ve bâb-ı sâliste şühûr-ı Rûmiyyenin isimleri terceme olunup bâb-ı râbi'de hurûf-ı hecâları tertibince müfredât-ı lügat tercemesine şürû' olunur. Ba'dehu on fasıl mikdârı zeylinde eşcâr ve envâ-i esliha ve envâ-i süfün ve envâ-i nücûm u anâsır ve ba'zı ibârât-ı mürekkebe üzre kâide-i terkîbi bilinmek için su'âl ü cevâb ve ahz ü atâ elfâz u edâtı tahrîr olunmuşdur.” (v.53b)

Mukaddime: Bu bölümde, önce Lâtince ve İtalyancanın on dokuz harfi olduğu söylenerek, bunların Arap alfabesine göre yazılışları ve Osmanlı Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir. İkinci bölümde Lâtin rakamlarının kullanılmasına karşılık, burada harflerin orijinal yazılışlarının verilmemesi ilginçtir. Ünlülerle ilgili olarak, Lâtin ve İtalyan dillerinde hareke sisteminin olmadığı, bunun yerinde *a, e, i, u, o* harflerinin hareke yerine kullanıldığı söylenerek, bu dillerin en önemli özelliklerin-

den biri olan vurgu sistemi üzerinde durulmuştur. Bu bölümde, İtalyan ve Lâtin dilinin özellikleri Arap gramerine göre izah edilmeye çalışılmıştır.

Mukaddime'de alfabeyle ilgili bu bilgilerden sonra, İtalyanca ve Lâtince arasındaki söz varlığının ortaklığına temas edilmiş ve arada sadece şive farkının olduğu söylenmiştir. Bundan sonra ise kelimelerin Lâtincelerinden hiç bahsedilmemiştir: "ve dahı ma'lûm ola ki Lâtin ile İtalyan'ın ekser elfâzı birbirine mütevârid olup lâkin fakat fark Lâtin'in şive-i elfâzında ekser kelimenin âhirinde s gelir. Lakin Talyan'ın gelmez. Fark bu kadar olur. Mesela Allah ismi ki latince Dios'dur. Talyanca sin hazf olup Dio kalır." Bu kelimelerin asılları, Lâtince ve İtalyanca sözlüklerde *Deus* ve *Deu* olarak geçmektedir. Kanaatimce bu, dildeki değişimden ziyade eserde edebî dil yerine konuşma dilinin esas alınmasından kaynaklanmaktadır.

Mukaddimenin son kısmında, "Lâtincenin kitâb-ı emsilesinden bu mukaddimemizde bir mikdâr kavâid ve emsile ve cem' ü müfredleri ve hâl ü mâzî vü müstakbel gibi kavâidleri işâret olunmak münasib görüldü ." (54a) denilerek; fiil ve isim çekimlerinden bahsedileceği söylenilmekle birlikte, sadece Lâtince ve İtalyanca isim çekimleri, şahıs zamirleri ve yardımcı fiillerden bahsedilmiştir. Eserde verilen gramer bilgileri bunlardan ibarettir. Lügatin anlaşılabilmesi için gramer bilgisinin gerekliliğini vurgulayan yazar, fakat bilgisinin bundan daha fazlasını vermeye müsait olmadığını itiraf eder. Ayrıca, eserin İtalyanca ve Lâtince kelimelerin Türkçeye çevirisinden ibaret kaldığını, Rumca karşılıklarının ise bütünüyle verilemediğini söyler. Bu sebeple, kitabın aslının İtalyanca-Rumca bir lügat olmasına karşılık çok az kelimenin (10 civarında) Rumcası verilmiş, eser İtalyanca-Türkçe sözlük durumunda kalmıştır. Esrar, bunun sebebi konusunda ise herhangi bir şey söylememiştir. Mukaddime kısmının kenarına düşülen notta ise, kelimelerinin okunuşunun o dillerde hareke sistemi olmaması sebebiyle hareke ile gösterilmediği; harflerin tek tek esreli, ötreli, üstünlü, şeddeli veya sükûnlu okunacağını belirtildiği söylenmiştir. Bu ise yazara ayrı bir külfet getirmiştir. Mukaddimede, harflerin okunuşu hareke ile belirtilirken ikinci bölümde bu yöntemin terkedilmesi, Esrar'ın teknik bakımdan tereddütler içinde olduğunu ve bu dillerin alfabe ve imlâ sisteminin farklılığı sebebiyle epeyce zorlandığını göstermektedir. Eserin diğer bölümlerinin içeriği ana hatlarıyla şöyledir:

Birinci Bölüm: "El-Faslu'l-evvel" başlıklı bu bölüm, 1-10.000 arası İtalyanca sayıların tercümesinden oluşmaktadır. Fakat 1-20 arası sayılar birer birer, 20-100 arası onar onar, 100-1000 arası yüzer yüzer, 1000-10000 arası ise biner biner verilmiştir. Sayıların tercümesinde de önce kelimelerin nasıl okunduğu anlatılmıştır:

"*Enu* (Günümüz İtalyancasında: *ene*) *bi-fethi'l-hemze ve bi-zammi'n-nun ve sükûni'l-vâv bir adedir. Duve* (Gün.: *Due*) *bi-zammi'd-dal ve bi-fethi'l-vav ve sükûni'l-hâ iki adedir. Tere bi-fethi't-tâ ve'r-râ ve sükûni'l-hâ üç adedir. Kuate* (Gün.İt. *quattro*) *Bi-zammi'l-kâf ve sükûni't-tâ ve'r-râ ve hemzeti'l-memdûde dört adettir...*" (54b)

İkinci Bölüm: "El-faslu's-sânî: "Cedvel-i erkâm" başlıklı bu bölümde, İtalyan ve Lâtin rakamlarının aynı olduğu söylenmiş ve Lâtin ve Arap (yazar buna İslamî rakam der) rakamları kendi dillerinde yazıldıkları şekliyle bir tablo hâlinde gösterilmiştir:

"Lâkin Lâtin ve Talyanlar ikisi dahi bir nev' rakam isti'mâl ederler ki erkâm-ı mezbûr bir cedvel keşide olunup cedvel içre bi-aynihî resmleri nakş olunup her bir resmin berâberinde erkâm-ı İslâmîyye tahrîr olunsa gerekir." (55b)

Bu bölümde, Lâtince ve İtalyanca'daki 7, 5, 9, 1 rakamlarının, bazılarının değerleri farklı olmakla birlikte Arap rakamlarına benzerliğine dikkat çekilmiştir. Burada ise, sayıların yazılışları 1-100 arası birer birer, 100-1000 arası yüzer yüzer, 1000-10000 arası ise biner biner verilmiştir.

Üçüncü Bölüm: Bu bölüm, ay ve gün adlarının tercümesini ihtiva etmektedir. Yazar, ay ve gün adlarının Lâtin, İtalyan ve bütün Batı dillerinde ortak olduğunu söyleyerek bunların tercümeleri vermiştir:

"**Ceneru** (Gün.: Cennaio) bi-fethi'l-cim ve'n-nun ve zammi'r-râ' şühûr-ı Rûmiyyede ibtidâ i'tibâr olunan Kânûn-ı sânidir. (...) "**Domekan** (Gün.: Domenica) bi-zammi'd-dal ve fethi'l-mim ve'l-kaf ve bi-kesri'n-nun yevm-i Pazar..."(56a).

Esrar, bu bölümün sonunda lügatteki kelimelerin sıralanmasıyla ilgili bilgi verir. Buna göre, eserde İtalyan alfabesindeki sıra esas alınmış ve ikinci harflerin değişmesiyle başlıklar da değiştirilmiştir: "İmdi fi-mâ-ba'd müfredât-ı lügat-i Talyaniyye'yi tertîb-i hurûf-ı hecâları üzre harf olanlarından ve yine harf-i sânilerinin dahi tertibi üzre mesela elif ma'a'l-bâ ve elif ma'a'l-cim ve elif ma'a'd-dâl olarak terceme ve tahrîrine şürû' olunsa gerekir."

Dördüncü Bölüm: Asıl lügat kısmını içeren bölümdür. Fakat sözlüğün sadece **a** harfi tamamlanabilmiş, **b** harfi ise yarım kalmıştır. Sözlükte yaklaşık 150 İtalyanca kelime Türkçeye çevrilebilmiş; 10 kadar kelimenin ise bir kısmı sayfa kenarında olmak üzere Rumcaları verilmiştir. Rumca kelimelerin yazımında Arap harfleri kullanılmıştır. Sözlük kısmında da önceki bölümdeki yöntem esas alınmıştır:

"El-bâbu'r-râbi' faslu'l-elif ma'a'l-bâ: **Abadessa** : Bi-fethi'l-bâ ve'd-dâl ve teşdîdi's-şin kiliselerde mukarrer olup kendilerin vakf-ı ibâdet eden âbide avrat. **Abâzya** bi-fethi'l-bâ'i'l-memdûde ve sükûni'z-zâ' irâd u akar ma'nasınadır (...) Ve faslu'l-elif ma'al-cim: **Akadamyâ** bi-fethi'l-kâfi'l-memdûde ve'd-dal ve'l-yâ ve sükûni'l-mim meclis-i ulemâ ve ehl-i ilm cem'iyyeti olan mahal dimekdir ki Rumca Akadimya sekulyon dirler dalın kesriyle ve sinin fethiyle ve dahi ma'lûm ola ki mukaddime-i kitâbda zikri sebkât eden çe ki mâ-ba'dında elif-i memdûde gelirse aka mahrecinde icrâ olunur dinmişdi. İşte bu kelime ve emsâli gibidir ki elifden sonra Talyan ve Lâtin resm-i hatlarında çe tahrîr olunup edât ve mahrecde kâf icrâ olunur..." (56b)

Eserin sonu ise şöyle bitmektedir: "**Balkune** (Gün.: Balcone) sükûnü'l-lâm ve'z-zammü'l-kâf ve bi'n-nûni'l-meftûha şandalye ve iskemle. **Balya** sükûnu'l-lam ve bi-fethi'l-yâ hamal."

3. Sonuç

Sonuç olarak, Lâtince ve Rumcayla ilgili bilgileri içermekle birlikte, esas itibariyle İtalyanca-Türkçe bir lügat niteliğindeki yarım kalmış bu küçük eser, bu-

gün için sadece tarihî bir değer taşımaktadır. Bu eser, şu anki bilgilerimize göre İtalyanca sözlüklerin en eski örneğidir. 19. Asırdan sonra bu konuda yazılan sözlüklerin sayısı epeyce artmıştır. Estrar'ın esas aldığı İtalyanca-Rumca lügatin kime ait olduğu konusunda ise bir bilgi yoktur. Sözlükte, sayı, ay ve gün adlarının ayrı bölümlerde verilmesi ve zeyl kısmındaki günlük konuşmalarla ilgili kısımlar, eserin aslının konuşma kılavuzu özelliği de taşıdığını göstermektedir. Eldeki bilgiler, tecessüs sahibi, rind-meşrep bir kişiliğe sahip olan Estrar Dede'nin Lâtin, İtalyan ve Rum dilleriyle ilgili bilgisinin, düzenli bir eğitimden ziyade şifahî bir birikime dayandığını göstermektedir. Bunda da onun azınlıkların yoğun olarak yaşadığı Galata civarında yetişmesinin etkisi büyük olmuştur.

Ana hatlarıyla tanıtmaya çalıştığımız bu sözlüğün, Türkçenin tarihî sözlükleri ve İtalyan diliyle uğraşan uzmanlarca değerlendirileceğini ümit ediyor; bu amaçla eserin tıpkı-basımını ekte veriyoruz.

Kaynaklar

- AKSOY, Hasan (1995) "Estrar Dede", *TDV İslâm Ansiklopedisi II*, İstanbul: 432-434.
- ARAS, Namık Kemal (1986) *Estrar Dede'nin Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyyesi.*, Ankara: AÜ SBE Yüksek Lisans Tezi.
- BAYKARA, Rusuhi (1939). *Estrar Dede'nin Hayatı, Tasavvufî Şahsiyeti ve Eserleri.*, İstanbul: İÜ Mezuniyet Tezi.
- Büyük Türk Klâsikleri II* (1985) Ankara: Ötüken-Söğüt Yayınları no: 65.
- ELEFTERYADİS, N. (1898) *Türkçeden Rumcaya Lügat*, İstanbul: 403.
- ERGUN, S.Nüzhet (1945) *Türk Şairleri III*, İstanbul :1346.
- GENÇ, İlhan (1986) *Estrar Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Doktora Tezi.
- GÖKÇE, Aziz (1998) *Türkçenin Tarihî Sözlükleri*, Ankara: Kebikeç Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1983) *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul.
- HAYDAROĞLU, İlknur Polat (1990) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HORATA, Osman (1998a) "Estrar Dede'nin Hayatı ve Eserleri", *Evrenselliğe Yolculuk-H.Ü. Emel Doğramacı Armağanı*, Ankara, 169-184.
- _____, (1998b) *Estrar Dede, Hayatı, Eserleri, Şiir Dünyası ve Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hasan Sait (1920). "Lügat-i Talyan", *Peyâm-ı Edebî*, 8 Nisan 1336 (1920), adet: 32: 3.
- Kebikeç, Sözlük Özel Sayısı* (1998) III, 6, Ankara.
- KHLOROS, Y. (1899) *Türkçeden Rumcaya Kamus-ı Osmanî (Lexicon Turko-Helenikos)*, 2 cilt, İstanbul.
- KTENAS, T. (1896) *Kamus-ı Rumî, Rumcadan Türkçeye Lügat.*, Smyrne.
- MURAD, Nikola (1901) *Dictionnaire Français-Turc en Caratere's Lâtins et Turcs*, İstanbul: Onnik Halebliyan Matbaası, 432 s.

- (1903) *Dictionnaire Turc-Français en Caracteres Turcs et Latins avec des Exemples*, İstanbul: Levant Herald Matbaası, 310 s.
- PAKALIN, M. Zeki (1946) *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.
- PANAYOTİDES, Y. (1897-98) *Kamus-ı Rumî.(Rumca'dan Türkçeye Lügat)*, 2 cilt, İstanbul.
- SELANIKLİ, M. Atıf (1868) *Türkçe ve Fransızca ve İtalyanca Lisam Üzere Tertib Olunmuş Lügattir (Dictionnaire Français-Turc-İtalien)*, İstanbul.
- SOSTAKİ, F.- Fotyadi, Y. (1860) *Hazine-i Lügat-i Rûmiyye ve Osmaniyye*, 2 cilt, İstanbul.
- TANIŞ, Asım (1986) *İtalyanca-Türkçe Büyük Öğretici Sözlük (Grande Dizionario Didattico Italiana-Turca)*, İstanbul.
- TEKSOY, Rekin (1988) *İtalyanca-Türkçe, Türkçe-İtalyanca Sözlük*, İstanbul.
- TEMİSTOKLİ, E. (1311) *Kamus-ı Rumî (Rumca'dan Türkçeye Lügat)*, 22cilt, İzmir.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi IV** (1984) "İhsan Mahvî", İstanbul, 347.
- YUSUF, R. (1888) *Dictionnaire Turc-Français en Caracteres Turcs et latins*, 2 cilt, İstanbul.

